

beoefening heeft vervolgens blijk gegeven van een verrassend nieuw élan. De hoofdlijnen van de desbetreffende gang van zaken heeft Kuitenbrouwer knap en bondig getrokken. Hij vulde ze, zoals het behoort, aan met beschrijvingen van de interne, organisatorische geschiedenis van het instituut.

De lezer constateert met genoegen dat Kuitenbrouwer weliswaar zijn verhaal maar niet zichzelf aan de kapstok van tamelijk abstracte concepties heeft opgehangen. Hij is er in geslaagd zijn uiteenzettingen bij voortdurend van gradaties en nuanceringen te voorzien. Zijn verhaal is er dan misschien niet altijd helderder of duidelijker maar wel levendiger en boeiender door geworden.

Als ik ondeugend ben — en waarom ook niet? — constateer ik dat die levendigheid in hoge mate te danken is aan een andere, niet zo abstracte en zelfs tamelijk platvloerse tegenstelling die in de praktijk grote invloed heeft uitgeoefend op de lotgevallen van het instituut. Het is de — historische, maar desondanks blijkbaar eeuwige — tegenstelling tussen enerzijds het ijdele en ronduit bekakte Leiden en anderzijds de rest van Nederland (onder aanvoering van Amsterdam). Mijn eigen alma mater staat in Rotterdam, waar men nooit de kans heeft gekregen zich, afgezien van zo'n laag-bij-de-grondse zaak als de economie, bezig te houden met het 'oosten'. Zo nam ik als buitenstaander geamuseerd kennis van Kuitenbrouwers verhalen over de bloedige veldslagen die anderhalve eeuw lang binnen en rond het KITLV zijn geleverd. Wee de gene die het waagt andere opvattingen te verkondigen dan de hooghartige Leidse professoren er op na houden! Zelf ben ook ik ooit in Leiden terechtgekomen maar tot wasecht Leienaar heb ik het nooit kunnen brengen. Mij is het blijven ontbreken aan de opgewonden trots waarmee de jongste narcistische telg van Leiden de geleerde Snouck Hurgronje (zaliger nagedachtenis) ongeacht diens tegenwoordig niet onbesproken gedrag in volle ernst bleef bejubelen als 'de stralende zon van het Leidse heeal.' Kuitenbrouwer is venijnig genoeg om er zich twee keer vrolijk over te maken. Maar hij is ook grootmoedig genoeg om het tussen hem en de Leidse historicus Wesseling gevoerde debat over de aard van het Nederlandse imperialisme over en weer van relativerende kanttekeningen te voorzien.

Daarmee kom ik bij wat misschien wel is te beschouwen als Kuitenbrouwers grootste verdienste. Ongeacht zijn gestructureerde en schematische aanpak van de problematiek heeft de manier waarop hij er als het ware tussen de bedrijven door in is geslaagd talloze relevante individuele wetenschapsbeoefenaars voor het voetlicht te brengen op mij de meeste indruk gemaakt. Wetenschapsbeoefening is — zelfs in Leiden — mensenwerk! Ik noem dat erudiete wetenschapsgeschiedenis van de bovenste plank.

P. W. Klein

L. Giebels, *Hollands water. Het hoogheemraadschap van Rijnland na 1857* (Utrecht: Matrijs, 2002, 320 blz., €34,95, ISBN 90 5345 199 4).

Na bijna zeventig jaar is de geschiedschrijving van het hoogheemraadschap Rijnland van S. J. Fockema Andreae door L. Giebels voortgezet. Evenals haar illustere voorganger was zij archivaris van het hoogheemraadschap. Terecht wordt de studie niet deel II genoemd, want naast overeenkomsten zijn er duidelijke verschillen tussen beide boeken. Fockema Andreae promoveerde in 1934 op *Het hoogheemraadschap van Rijnland. Zijn recht en zijn bestuur van den vroegsten tijd tot 1857*. Zijn boek is voorzien van een notenapparaat, terwijl Giebels achter in haar boek per hoofdstuk de gebruikte bronnen en literatuur vermeldt. Qua uitvoering is er een

groot verschil. Het boek van Giebels heeft een groter formaat en vele mooie illustraties, die bijna alle een functie in het verhaal hebben en meestal op de goede plaats staan afgebeeld. Een grote uitslaande overzichtskaart van het gebied, zoals in het boek van Fockema Andreae is opgenomen, wordt node gemist. Giebels beschrijft de geschiedenis tot het in werking treden van de wet verontreiniging oppervlaktewateren in 1970. Het is jammer dat de auteur niet de eerste decennia van de werkwijze onder deze wet heeft weergegeven. In tegenstelling tot Fockema Andreae geeft zij geen korte geschiedenis van de afzonderlijke polders. Eveneens ontbreekt in het boek een conclusie of slotbeschouwing. Nuttig is de opgenomen verklarende woordenlijst. De auteur maakt de fout de burgemeester het hoofd van een gemeente te noemen. (132)

In de beschreven periode is een cesuur aangebracht rond 1914, waarbij het eerste tijdvak ongeveer tweederde van het boek beslaat. In de beide tijdvakken komen achtereenvolgens aan de orde: het bestuur, personeel en de financiën, het water respectievelijk buiten de deur, op peil en schoon houden, de gevolgen van de economische ontwikkeling voor het waterbeheer en als laatste de techniek, instrumenten en gemalen.

Het boek begint met het reglement van 1857, waarbij het waterschap Rijnland de bestuursstructuur kreeg die het de gehele periode zou houden: een dijkgraaf en hoogheemraden, die door de kroon worden benoemd uit een voordracht van de hoofdingelanden. Zij vormen het dagelijks bestuur. Hun zittingsperiode is zes jaar, waarna zij herbenoemd kunnen worden. Het algemeen bestuur, de Verenigde Vergadering, bestond lang uit zestien hoofdingelanden, die elk een district vertegenwoordigden. De dijkgraaf is voorzitter van beide bestuursorganen. Hij is verantwoordelijk voor de uitvoering van de besluiten van de Verenigde Vergadering. Vanaf 1857 ondertekende eveneens de secretaris de besluiten. De leden van het dagelijks bestuur waren aanvankelijk allen grote landeigenaren. Gedeputeerde Staten van Noord- en Zuid-Holland toetsten de genomen besluiten aan de wet, de belangen van het waterschap en van de provincie. Opmerkelijk was dat de beide provinciebesturen niet op een lijn zaten ten aanzien van hun controle over het waterschap. Noord-Holland trad strenger op tegen Rijnland dan Zuid-Holland.

Rijnland heeft een gevarieerd landschap van duinen, weiden, akkerland en tuinbouwgrond. Het waterschap kon tot aan de droogmaking van de Haarlemmermeer daar op natuurlijke wijze het overtollige water lozen. Door deze droogmaking raakte Rijnland een groot gedeelte van zijn boezem kwijt. Ter compensatie hiervoor bouwde de rijksoverheid stoomgemalen bij Spaarndam, Halfweg en Gouda. Deze gemalen werden na voltooiing in 1856 aan Rijnland overgedragen. Later heeft Rijnland zelf een stoomgemaal bij Katwijk gebouwd. De natuurlijke lozing werd steeds meer vervangen door bemaling.

In de twintigste eeuw groeide geleidelijk het inzicht dat het zelfreinigend vermogen van water niet onbepert was. Door infrastructurale veranderingen als de aanleg van het Noordzeekanaal, maar ook door de drooglegging van dieper liggende polders, trad verzilting op. De vervuiling nam sterk toe door de toename van de bevolking en de invoering van het watercloset. Daarnaast zorgde de groei van de industrie voor veel vervuild water. Enkele waterschapsbestuurders onderkenden dit vraagstuk betrekkelijk vroeg. In 1927 rekende het algemeen bestuur van Rijnland het tot zijn taak om de waterverontreiniging tegen te gaan. De wettelijke basis om het grondig aan te pakken kwam bij de invoering van de wet verontreiniging oppervlaktewateren. Daarmee kregen de waterschappen er een belangrijke taak bij. Het bestuur van het waterschap was in hoofdlijnen nog hetzelfde als in 1857. Bij het algemeen bestuur veranderde de samenstelling in 1950 en 1975. Bij de laatstgenoemde wijziging kwam het aantal hoofdingelanden op dertig: tien uit de landbouw, tien uit het gebouwde gebied en namens de gemeenten en de industrie nog eens elk vijf.

Naast de geschiedenis van de waterstaat van Rijnland schenkt de auteur aandacht aan de bestuurders en de mensen die het beleid moesten uitvoeren. De hoofdingelanden waren erg zuinig en betaalden de arbeiders voor de Eerste Wereldoorlog zeer lage lonen, terwijl deze werknemers meestal zwaar werk verrichtten en lange werkweken maakten. De zuinigheid had eveneens een negatieve invloed op de uitvoering van de waterschapstaken. Mevrouw Giebels is erin geslaagd een levendig en goed beeld te schetsen van het oudste en voornaamste waterschap van Nederland, waarbij zij duidelijk maakt wat de gevolgen waren van de economische, technische en maatschappelijke veranderingen tussen 1857 en 1970 voor het hoogheemraadschap Rijnland.

A. Vroon

Robert Gooren, *Politicians, soldiers and national defence. Military policy in Britain and the Netherlands 1870-1914* (Dissertatie Utrecht 2002; Utrecht: Hartingstraat 187, 3511 HV, 293 biz.).

De Engelstalige dissertatie van R. H. E. Gooren bevat een comparatieve analyse van het militair beleid, zoals dat in de jaren 1870 tot 1914 door Groot-Brittannië en Nederland is gevoerd. Zijn keuze voor deze landen vraagt enige toelichting, want zij ligt niet voor de hand. Het verschil tussen het Britse rijk en het kleine Nederland, dat voor zijn voortbestaan afhankelijk was van de werking van het machtsevenwicht, was in de behandelde periode levensgroot. Het veiligheidsprobleem waarmee beide staten worstelden, was van een totaal andere orde. Gooren geeft echter aan dat het hem niet om de inhoud van het beleid te doen is, maar om de politieke context waarbinnen militaire hervormingen zich voltrekken. En vanuit dat perspectief ziet hij belangrijke overeenkomsten tussen beide landen. In de eerste plaats werd het beleid door grofweg dezelfde 'spelers' bepaald, namelijk de koning(in), de minister van oorlog, de overige leden van het kabinet, een invloedrijk parlement en 'last but not least' de legerofficieren. Voor alle duidelijkheid: de marines van beide landen komen niet aan bod. In de tweede plaats zouden beide landen hun leger aanzienlijk hebben versterkt, met als gevolg dat deze strijdmachten in 1914 veel beter beslagen ten ijs kwamen dan tijdens de mobilisatie van 1870. Gooren wil duidelijk maken welke omstandigheden — of liever welke veranderingen daarin — tot deze legerversterking hebben geleid. 'How and why this came about is the main theme of the following pages.' (13)

Hier doet zich onmiddellijk een complicatie voor. Gooren doet nauwelijks moeite om het uitgangspunt van zijn betoog, namelijk dat van militaire vooruitgang, te onderbouwen. Hij houdt het simpelweg bij de constatering dat de legers van beide landen in 1870 niet en in 1914 wél 'ready for war' waren. Nu spreekt het, gelet op de technologische ontwikkeling en de bevolkingsgroei, voor zichzelf dat die legers in de tussenliggende periode inderdaad aan gevechtskracht wisten te winnen, maar zulke vergelijkingen in tijd zijn weinig zinvol. Het wekt verwondering dat Gooren zich niet de vraag heeft gesteld hoe de legerversterking in de twee door hem onderzochte landen zich verhield tot wat andere Europese staten op dat gebied presteerden. Gingen Groot-Brittannië en Nederland er in militaire kracht relatief op voor- of op achteruit? De suggestie van Gooren dat het Nederlandse leger in augustus 1914 voor zijn taak berekend was, is te gemakkelijk. Daarvoor kende het te veel ernstige gebreken. Hij laat het debat dat daarover is gevoerd, volkomen aan zich voorbijgaan, terwijl dat dwingt tot de conclusie dat het beeld van de periode 1870-1914 veel genuanceerder is dan Gooren de lezer